

زبان زازا (دیمیلی)

برگردان و تألیف: دکتر سیاوش مرشدی
عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی - مرکز گمیشان
با پیش گفتار استاد فریدون جنیدی

ویراستار: دکتر محمد نجاری

تابستان ۱۳۹۳ خورشیدی

سرشناسه : مرشدی، سیاوش، ۱۳۶۲ -
عنوان و نام پدیدآور : زبان زازا (دیمیلی)/ برگردان و تألیف سیاوش مرشدی.
مشخصات نشر : تهران: موسسه نشر بلخ، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری : ۱۰۰ص.
شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۶۳۳۷-۷۹-۴
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
موضوع : زازایی
رده بندی کنگره : ۱۳۹۱ ۳۲۵۶/ز۳م۴ PIR
رده بندی دیویی : ۹۴۴
شماره کتابشناسی ملی : ۳۰۴۶۰۹۰

زبان زازا (دیمیلی)

نوشته: دکتر سیاوش مرشدی
با پیشگفتار: استاد فریدون جنیدی
ویراستار: دکتر محمد نجاری
هنداختار: سلمی بردبار
چاپ نخست: ۱۳۹۲؛ چاپ دوم: ۱۳۹۳
شماره: ۲۰۰ نسخه
لیتوگرافی، چاپ و صحافی: کتاب سبز
نشانی: تهران، بلوار کشاورز، روبروی پارک لاله، خیابان جلالیه، شماره ۴، (ساختمان
کیخسرو اردشیر زارع)
دورواژ (تلفن): ۸۸۹۶۲۷۸۴ و ۸۸۹۵۳۴۰۷
دورنگار: ۸۸۹۶۲۲۴۳
نشانی اینترنتی: www.bonyad-neyshaboor.ir
همه حقوق محفوظ است.

ISBN: 978-964-6337-79-4

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۳۳۷-۷۹-۴

بها: ۷۵۰۰ تومان

فهرست مطالب

پیش‌گفتار.....	۹
مقدمه	۱۱
۱-۱) زبان زازا/ دیمیلی	۱۱
۱-۲) مردم زازا/ دیمیلی.....	۱۱
۱-۳) آمار نگاری.....	۱۱
۱-۴) دانش بررسی ژنتیک و قوم‌شناسی	۱۲
۱-۵) ریشه‌های تاریخی مردم زازا.....	۱۲
۱-۶) آیین مردم زازا.....	۱۳
۱-۷) زبان	۱۳
۲. اصطلاحات روزمره	۱۴
۲-۱) اصطلاحات اساسی روزمره.....	۱۴
۲-۲) شمارش	۱۵
۲-۳) ساعت.....	۱۶
۲-۴) روزهای هفته	۱۶
۲-۵) ماههای سال	۱۷
۲-۶) رنگها (رنگی).....	۱۷
۳) واژگان طبقه بندی شده زازا.....	۱۹
۳-۱) خانواده	۱۹
۳-۲) حیوانات.....	۱۹
۳-۳) فصلها.....	۲۰

- ۲۰.....۳-۴) اندام / اعضای بدن
- ۲۱.....۳-۵) زمان
- ۲۱.....۳-۶) آب و هوا
- ۲۱.....۳-۷) طبیعت
- ۲۳.....۴) ساختار جمله‌ها
- ۲۵.....۵) واژه نامه ی زازا / دیمیلی
- ۸۸.....۶) صرف افعال در زبان زازا / دیمیلی
- ۹۸.....کتاب‌نما

پیش گفتار

برای مادر، تا چه اندازه دشوار و سوزاننده است که فرزند خویش را درون یک زندان ببیند و نتواند وی را از آن بند برهاند، و چندان؛ این دوری و جدایی به داراز کشد که فرزند، مادر خویش را، و مادر پاره جگر خویش را فراموش کنند و همراه با گردش روزگار، روزگار را بگذرانند!

یکی از این فرزندان ایرانزمین تیره‌ای سخت کوش و نگاهبان فرهنگ ایرانی خود، که به دنبال یک رویداد سخت، شاید جنگ، شاید تنگی روزی و هر پدیده دیگر به سوی خوروران کشور بزرگ خویش کوچیدند، و چون سیاستمداران و ستمگران جهان، در زمان صفویه، هنگامی که به فرهنگ ملی؛ در ایران میانین نگرش نبود، بخشی از خوروران ایران، میانرودان و بخش‌های بالای رودهای فرات و تیگر (دجله) را به امپراتوری تازه پدیدآمده به نام عثمانی بخشیدند، و چون چنین شد رشته پیوند آنان با ایران بگسست، پسان، با پدید آمدن نام تازه «ترکیه» و گرایش‌های سخت ملی‌گرایی ترکی؛ آنان نیز همچون همسایگان کرد کرمانج خویش هر چه بیشتر از مادر جدا شدند.

این تیره نگاهبان فرهنگ ایرانی. دیمیلی که پسان برای کوچک نمایاندن آنان را «زازا» نامیدند. امروز در کشوری تازه‌خاسته، با فرهنگی نوساخته؛ دست در گریبان‌اند، و زندگی را می‌گذرانند، که گزارش بیشتر آن در پیشگفتار نویسنده گرامی دفتر آمده است.

اما با همه این گرفتاریها، آنان چنان به فرهنگ خویش پایدار و وفادار مانده که شنیدن آوای گفتارشان از «نوی خوش» زیاتر به گوش می‌رسد، و با آنکه واژه‌های بسیار دارند که با گویش کردی تیره دُمبلی، و دیگر جایهای ایران هماهنگی دارد، گاهگاه واژه‌های نزدیک به زبان اوستایی، و نیز پهلوی در نزد آنان به یادگار مانده است (که در میان کمانک کنار واژه اصلی بازنموده‌ام، و از آنجا که همه کار این دفتر بر دست دکتر سیاوش مرشدی، نویسنده آن، به انجام رسیده است، هر جای که بایسته می‌نمود سخنی به گفتار ایشان افزوده شود در کمانک کنار واژه از آن یاد کرده‌ام.

به امید آنکه این آوای مهر، به گوش آن فرزندان دورشده از دامن مادر برسد، تا بدانند که هنوز در اینسوی مرز، دل‌های آکنده از مهر هست، که برای آنان و نیز کرمانجیان و... یاد آنان را گرامی بدارد.

بنیاد نیشابور

فریدون جنیدی

پاییز ۱۳۹۱

مقدمه

۱ - ۱) زبان زازا/ دیمیلی

دیمیلی از زبانهای ایرانی، بخشی از زیر شاخه هند و ایرانی است که خود زیر مجموعه زبانهای هند و اروپایی قرار می‌گیرد. این زبان در خاور مرکزی ترکیه صحبت می‌شود که گویا نزدیک یک میلیون نفر به این زبان سخن می‌گویند. ترکان و کردهای کرمانج که در همسایگی دیمیلی زبانها زندگی می‌کنند به این زبان، *زازا* می‌گویند... (مان - هادانک، ۱۹۳۲: ۱) مهمترین پژوهش درباره این زبان بر مبنای کار میدانی است که در آغاز این سده از سوی اوّو مان صورت گرفت که پس از مرگ نویسنده آن را کارل هادانک ویرایش و منتشر کرد. (مان - هادانک، ۱۹۳۲)

پیش از هادانک پیتز لِرچ (۱۸۵۸: ۸۷ - ۴۹) در حدود ۴۰ صفحه متنهای دیمیلی را به همراه متنهای کرمانجی چاپ کرده است، اما نه به دستور زبان توجه کرده است نه ترجمه‌ها دقیق صورت گرفته است.

(lyn todd, 2008: 10)

۱ - ۲) مردم زازا/ دیمیلی

زازاها، کِرد، کِرمانج و دیمیلیان مردمی از نژاد ایرانی هستند که زبان بومی ایشان **زازاکی** است که سکونت‌گاهشان در خاور ترکیه است. ایشان در درجه اول در استانهای خاوری ترکیه مانند: آدی یامان، آق سرای، بت من، بینگول، دیاربکر، اله زیق، ارزروم، ارزنجان، گوموش خانه، کرس، ملطیه، موس، سانلی اورفه، سیواس و تونجلی زندگی می‌کنند.

۱ - ۳) آمار نگاری

به واسطه نبود آمار دقیق، جمعیت کردهای زازا مشخص نیست. این واقعیت که برخی از زازاها ترکیبی از گروههای قومی منطقه هستند به طور غیر قطعی مطرح است. جدا از سرکوبهای گسترده و تهی سازی روستاها، وضعیت اسف بار اقتصادی در مناطق زازا نشین جمعیت منطقه ای را مجبور به مهاجرت به مناطق شهری ترکیه و شهرهای اروپایی کرد. بسیاری از زازاها/ دیمیلیها در

شهرها عمده ترکیه مانند استانبول، آنکارا و از میر زندگی می‌کنند^۱. افزون بر این، جمعیت‌های پراکنده مهاجر در سراسر اروپا (به طور عمده در آلمان) و در خارج از اروپا (ایالات متحده، کانادا و...) پراکنده اند. بر اساس آمار و ارقام برآورد شده، جمعیت زازا باید پیرامون ۱ تا ۲ میلیون نفر باشد.

بر اساس بررسی منتشر شده سال ۲۰۰۷ میلادی در یکی از روزنامه‌های ترکیه، کرمانج و زازا با هم در حدود ۱۳/۴ درصد جمعیت بالغ، و ۱۵/۶۸ درصد کل جمعیت ترکیه را تشکیل می‌دهند^۲.

۱ - ۴) دانش بررسی ژنتیک و قوم شناسی^۳

در حالی که تقریباً همهٔ زبان‌شناسان بر این باورند که زازا گویش کرمانج نیست بلکه بیشتر به زبان‌هایی نظیر [کردی] سورانی و گیلکی نزدیک است، با این حال موافقتی که زازاها و کردهای کرمانج وحدت فرهنگی - قومی بنا نهاده اند و لودوینگ پاول^۴ خاطر نشان می‌شود که اصل فرهنگی - قومی جنبهٔ قطعی برای پرسش دربارهٔ هویت قومی گویندگان زازایی (زازاکی) دارد.

۱ - ۵) ریشه‌های تاریخی مردم زازا

بررسی‌های زبان‌شناسی نشان می‌دهد که دیمیلیا/ زازاها ممکن است از ساحل جنوبی دریای خزر مهاجرت کرده باشند. برخی از ایشان خود را «دیمیلی» می‌نامند که همچنین دالانگر گروهی از مردمان در استان گیلان (دیلیمان/ منطقهٔ دیلمان) می‌شود. برخی از زبان‌شناسان واژهٔ دیمیلی را با دیلمیان، در کوهستان‌های البرز نزدیک ساحل دریای خزر در ایران مرتبط می‌دانند و بر این باورند که دیمیلیا/ زازاها از دیلم [= دیلمان] به باختر مهاجرت کرده اند. امروزه زبان‌های ایرانی که در جنوب ساحل دریای خزر صحبت می‌شود (که همچنین زبانی خزری/ کاسپین هم خوانده می‌شود)، شامل سنگسری، مازندرانی، تاتی (هرزندی)، سمنانی و تالشی [گیلکی، و...] می‌شود که از نظر دستور زبان و واژگان بسیار به دیمیلی/ زازایی نزدیک‌اند؛ این مسئله استدلال مهاجرت دیمیلیا/ زازاها را از جنوب دریای خزر به آناتولی خاوری اثبات می‌کند. دیمیلیا/ زازاها همچنین در منطقهٔ نزدیک قوم ایرانی دیگر - کردهای کرمانج - زندگی می‌کنند.

این فرضیه‌ها از نظر ژنتیک (نسل شناسی) تأیید و تقویت نمی‌شوند. پژوهش‌های جدید نشان می‌دهند که اصل دیمیلی/ زازا بومی خاور آناتولی بوده و از نظر نسل شناسی (= علم ژنتیک) از

۱. یکی از دلایل این مسئله (مهاجرت زازاها) به شهرهای بزرگ ترکیه، در کنار مشکلات اقتصادی روستاها، برنامهٔ دولت ترکیه برای دور داشتن تجمع اقوام ایرانی تبار (کردها و زازاها) در یک ناحیه است.

۲. البته نمی‌توان به درستی این آمارها اعتماد کرد.

3. Ethnogenesis

4. Ludwig Paul

همسایگان کرمانج خود غیر قابل تشخیص و جدایی هستند و تنها از نظر زبانی با جنوب دریای خزر پیوند دارند.

۱-۶) آیین مردم زازا

از نظر آیین تقریباً نیمی از دیمیلیها علوی و باقی مانده سنی هستند. دیمیلیهای علوی در مناطق شمال خاوری و دیمیلیهای اهل سنت در مناطق جنوب خاوری زندگی می‌کنند. مذهب کهن دیمیلیها/زازاها زرشتی بوده است.

۱-۷) زبان

نخستین گفتار نوشته شده در زبان زازا از سوی پیتر لرچ زبانشناس در سال ۱۸۵۰ وارد پژوهشها شد. دو سند مهم دیگر نوشته‌های آیین «مولید» است آن را احمد خاسی در ۱۸۹۹ و عثمان افندیو بایبک (منتشر شده در دمشق ۱۹۳۳) منتشر کرد؛ هر دوی آنها به خط عربی چاپ شدند.

کاربرد نویسه (الفبای) لاتین برای زبان دیمیلی/زازایی هنگامی محبوبیت یافت که جمعیت کوچک و نزاری در سوئد، فرانسه و آلمان در دهه ۱۹۸۰ کوششهایی به عمل آوردند. این جریان با انتشار مجلات و کتابهایی در ترکیه، به ویژه استانبول ادامه یافت. کوشش روشنفکران دیمیلی/زازا برای ترقی دادن به زبان بومی شان با نوشتن کلمات به زازا با افزایش انتشار آثار مکتوب به زبان زازا نزدیک به ثمر بخشی است. بازیابی فرهنگ زازا/دیمیلی از سوی روشنفکران این قوم نه تنها موجب نوزایی (رُنسانس) زبان و فرهنگ زازا شده است، بلکه ایشان را علاقمند به میراث‌شان کرده است. در میان جمعیت مهاجر، برنامه‌های محدودی به زبان زازا/دیمیلی در رسانه‌های جمعی وجود دارد. علاوه بر این، با کاهش تدریجی محدودیتهای زبانهای بومی در ترکیه، در جهت فراهم کردن مقدمات عضویت در اتحادیه اروپا، شبکه تی. آر. تی. در تملک دولت، برنامه‌ای تلویزیونی و رادیویی به زبان زازایی/دیمیلی اختصاص داده که در روزهای جمعه برنامه پخش می‌کند.